

Válasz kritikusaimnak

VISSZHANG - LXI. évfolyam, 15. szám, 2017. április 13.

Cseresnyési László (*Best of Momentum*, *ÉS*, 2017/13., márc. 31.) és Ungár Péter (*Régi érvek, új idők*, *ÉS*, 2017/13., márc. 31.) vitatkozik velem – de mégsem. Ahogy egy héttel később Horváth G. György is leszögezi reflexiójában: írásomat részint félreértik, részint félremagyarázzák (*ÉS*, 2017/14., ápr. 7.).

Az *ÉS* március 24-i számában megjelent cikkem (*A pálya széléről*) az értelmiségiek és a politikusok közti viszonyról szól. Kiindulópontja az a megállapítás, hogy a rendszerváltást követően a két szerep túlzottan összefonódott; a rendszerváltó értelmiség egy széles rétege a politikai felelősségre fittyet hányva ki-be közlekedett a választóknak elszámolással tartozó politikus és a független értelmiségi pozíciója között. Ez a magatartás, pontosabban az általa kiváltott ellenérzések ágyaztak meg Orbán romboló, értelmiségellenes populizmusának, amely úthenger módjára ment végig a magyarországi oktatáson és kultúrán. Az értelmiségellenes közegben szocializálódott új generáció azonban viszolyog a politikától, nem vállal közéleti szerepet – ami megint csak súlyos probléma. Állítom, hogy mind az értelmiség és a politika közti kapocs – az értelmiség közéleti szerepvállalása –, mind a kettő közti választóvonal, a politikai felelősség fontos. Azt mondom: a politika és az értelmiség kapcsolatát új alapokra kell helyeznünk, biztosítva mind a kapcsokat, mind a választóvonalat; ezt nevezem szimbiotikus különállásnak.

Az *ÉS* mellett a Facebookon is zajló vita szomorú érdekessége, hogy bár írásom – nem kis örömömre – heves érzelmeket váltott ki az olvasókból, sem a diagnózisra, sem a szerény megoldási javaslatra nemigen érkezett érdemi reflexió. Ehelyett kritikusaim jellemzően tárgyam definíciójával, illetve a szerző pozíciójával foglalkoznak. Ami az utóbbit illeti: a napnál világosabb, hogy a figyelmeztetés, miszerint a két szerep külön kezelendő – noha összefüggéseik is fontosak –, a *Momentumra* és személyesen rám is vonatkozik. Mert bár az új értelmiség és az új politika origója lehet azonos, a felelősség mértéke és minősége előbb-utóbb elválasztja a kettőt. Természetesen minden válasz viszonyválaszt érdemel, de a tény, hogy látszólag senkit nem érdekel, hogyan lehetne az értelmiség-politika viszonyt jól csinálni, önmagában is figyelemre méltó.

Essék pár szó – az intellektuális tisztesség jegyében – a sokat vitatott szemantikai kérdésekről. Nem volt célom, hogy a magyarországi értelmiség rendszerváltás utáni szerepéről átfogó képet adjak. Ahogy írásom elején leszögezem, kifejezetten a balliberális, közéleti szerepet vállalt értelmiségiekről szólok. A korosztályi megkülönböztetés talán szigorúnak tetszik, de ennek oka természetesen nem *ageism*, még csak nem is az ifjúkori hajlam a lázadásra. Hanem az az egyszerű tény, hogy, ahogy írom, a probléma – ti. az „értelmiségi politika” – történetileg (és földrajzilag) behatárolt paradoxon. Magyarországon (és talán itt-ott a kelet-közép-európai térségben) létezett, 1989 és 2010 között. Nem tagadom, hogy a humánértelmiség mellett létezett reál- vagy technológiai értelmiség; tény, hogy ők olykor hasonló szerepet vállaltak, így a humán irányultságra vonatkozó megkötés indokolatlan lehet. Nem tagadom azt sem, hogy voltak kísérletek egy konzervatív értelmiség felépítésére is. Ungár Péternek igaza van abban, hogy ezek szerepe is megérne egy esszét – én nem erről írtam.

A szemantikai problémákat félretéve, de az expozíciónál maradva érdemes ismét leszögezni fő állításom: hogy az értelmiség közéleti szerepvállalása, vagyis a *public intellectual* intézménye szükséges a demokrácia vitalitásához – éppen ezért látom problémásnak, hogy az újértelmiség egyfajta karanténban létezik. A közéleti értelmiségi dolga nem a szaktanácsadás; a politikusokat segítő szakértők más kategóriába tartoznak. A közéleti értelmiségi dolga az erkölcsi iránymutatás. Ungár szerint a „morális felkentség” képzele önmagában káros, szerintem azonban a közéleti értelmiségi hitelét éppen morális

integritása adja, szemben a szakértőével, akinek hiteléért szakértelme áll jól. Ahhoz, hogy e morális integritás és így maga az intézmény fennmaradjon, kulcsfontosságú, hogy a közéleti értelmiségi tevékenységét nyíltan és átláthatóan fejtsse ki. A problémák ott kezdődnek, ahol az értelmiség bizalmas viszonyt vár el a politikusoktól, és így vagy úgy, de informálisan, a nyilvánosságtól elzárva gyakorol befolyást rájuk.

Szerepekről van szó, nem világszemléletekről. A váltás lehetséges: lehet értelmiségiből politikus és politikusból értelmiségi. A vízválasztó itt is az átláthatóság. A politikusnak nem lehet nyilvánosan különvéleménye, ahogy az SZDSZ-ben szokás volt 2002 után. Az értelmiségi pedig nem gyakorolhat politikai hatalmat, ahogy azt például Lengyel László, Konrád György és Heller Ágnes próbálta az SZDSZ-től a szocialistákon át az LMP-ig sokaknál, az elmúlt csaknem három évtizedben. Ettől még természetesen kívánatos, hogy politikusaink reflektált, kritikus gondolkodók legyenek, és kívánatos az is, hogy a független értelmiség mondandóját megfontolják – illetve e mondandó kifejezéséhez a feltételeket, így például az egyetemek autonómiáját és a sajtó szabadságát biztosítsák. Itt tart ma a specializáció; nemcsak a filozófus-, de a kevésbé utópisztikus szofista-király eszményképe is a múlté, a szerepek és a felelőségek elkülönültek. Nem volt ez így Thomas Jefferson vagy éppen Petőfi Sándor korában, de e változás mélyreható feltérképezése már nem a publicista feladata.

Cseresnyési László polémiajában tartalmi részében demagógiával vádol, amiért az értelmiség-politika nexus átláthatósága mellett török lándzsát, a közhatalom eredőjére, a népre hivatkozva. Szerintem a közéleti értelmiség dolga a közvélemény vezetése; politikai befolyása így közvetett, hiszen befolyását az állampolgároknak, és nem a képviselőkre fejt ki. Dolga nem az, hogy „befogja a száját”, ahogy Cseresnyési értelmezi (félre) az általam írottakat, hanem épp ellenkezőleg, hogy felemelje a hangját – nyilvánosan. Ez az aggály felmerül Ungár Péternél is. Ungár ugyan egyetért azzal a központi állítással, hogy az értelmiség közvetlen befolyása a politikára káros, de azt állítja, számomra dekódolhatatlan módon, hogy az értelmiség különállása mellett ugyanaz a felelőtlen viszony termelődik újra, mint külön nem állása esetén. Ungár axiómát teremt, amikor azt írja, *„naivitás azt gondolni, hogy az értelmiségi hatalom nem lesz mindig is, ha közvetetten is, de politikai hatalommá”*. Ha jól értem, hogy mi az az „értelmiségi hatalom”, akkor Ungár itt valamiféle Carl Schmitt-i gondolatot fogalmaz újra, hogy ugyanis az értelmiségi okfejtés, ahogy a társadalmi élet minden egyéb része, a politikai harc terepe. Nem szeretnék túlságosan elvont elméleti vitába bonyolódni; ezt ráhagyom, azzal a megjegyzéssel, hogy a közhatalom gyakorlóit – a politikusok – és közéleti bírálóik között ott feszül a politikai felelősség nem elhanyagolható határvonala. Ez az Ungár által implicite mégis elismert határvonal alapozza meg a két szerep különállásának igényét.

Az LMP-s politikus írásának elsődleges célja, úgy vélem, annak bebizonyítása, hogy a diskurzus, amelyhez írásommal hozzá kívántam járulni, maga is meghaladandó, s hogy a Momentum, illetve én magam azon letűnt viták örökösei vagyunk, amelyek meghaladását hirdetjük. Mulatságos egymás után olvasni Cseresnyési és Ungár írását: míg előbbi azzal vádol, hogy idősebb feleimet legszívesebben letaszítanám a Taigetoszról, utóbbi éppen ezt a törekvést hiányolja cikkemből. (*You can't please everyone.*) A humanista Ungár itt kétségkívül nem lacafacázna, legalábbis amíg a piacosítás szerinte történelmi bűnét a vállán viselő balliberális értelmiségről van szó, és nem a Duna Köréről.

Több helyütt – Ungárnál is – felmerült, hogy ellentmondásos az ÉS-ben mint *par excellence* (ó)értelmiségi lapban az értelmiség és a politika viszonyáról értekezni. Ám az ilyen reflexió már ismét nem fő témámhoz, az értelmiség-politika nexushoz, hanem inkább az értelmiségen belüli klikkek, világnézeti és generációs törésvonalak tárgyalásához tartozik. Ezért talán elég azt leszögezni, hogy nem vagyok a megbélyegzés barátja. Nem mehetünk el a tanulságok levonása nélkül az óértelmiség politikával való összefonódása, a politikacsinálásra vindikált joga mellett, ahogy nem mehetünk el a kilencvenes és kétezres évek protokulturkampfja mellett sem. De a helyzet felmérése és az ahhoz vezető úttal történő számvetés csupán eszköz annak megállapításához, hogy milyen értelmiség-politika viszony mellett építhetünk fel egy új, jobb Magyarországot. Az építkezés kétségkívül elsősorban az új generáció felelőssége – de nem az idősebbek kizárásával, főleg nem ellenében. Nyíltan kell beszélnünk az óértelmiség felelősségéről az

értelmiségellenes uszításnak is megágyazó értelmiség-politika összefonódásban, illetve az ebből következő, az újértelmiséget jellemző apátiában. De a cél nem az óértelmiség stigmatizálása, marginalizálása. Az értelmiség megújulásának dinamikus folyamatnak kell lennie; nem öltheti, ahogy Ungár szeretné, a trónbitorlás formáját. Nyilván, ahogy három héttel ezelőtt is írtam, az óértelmiség részéről elvárható a nyitottság és a vélt sértéseken való nagyvonalú felülemelkedés. De a kulcs a meghaladáshoz – e feltétel teljesülése mellett – a párbeszéd.

Mert a cél: az értelmiségi és a politikai osztály megújulása és egy jövőorientált magyarországi politika és értelmiségi diskurzus. Ehhez persze előbb az alapállásból értelmiségellenes, újabban tiszta (bár talán helytelen) politikai számításból, illetve autoriter hóbortból a térség legjobb egyetemét bezáratni készülő NER-t kell leváltani. Mind a jobb jövőnek, mind az oda vezető útnak eminens része az értelmiség és a politika közti kiegyensúlyozott és átlátható viszony, amelyben a hatalom és a politikai felelősség az egyik oldalon, a független kritika és az erkölcsi felelősség a másikon van, a kettő közti intenzív kommunikáció pedig átlátható csatornákon, a köz bevonásával zajlik. Jó volna e szimbiotikus különállás erkölcsi és gyakorlati, személyes és intézményes feltételeiről is együtt gondolkodni.